

MWANGA WA LUGHA

**Jarida la Idara ya Kiswahili na Lugha Nyingine za Kiafrika
Chuo Kikuu cha Moi**

Juzuu 7 Na.1

Aprili 2022

Tashtiti kama Mbinu ya Uwasilishaji Maudhui katika Tamthilia Iliyotafsiriwa kwa Kiswahili: Mfano wa *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*

Nancy K. Ayodi Mokaya
Chuo Kikuu cha Maasai Mara

Ikisiri

Makala haya yanadhihirisha umwafaka wa tashtiti kama mbinu ya kuweka wazi na kurekebisha uovu na ujinga katika jamii kwa ucheshi. Tamthilia ya *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* (Gogol, 1979) iliyotafsiriwa na Mwakasaka kutoka Kiingereza hadi Kiswahili imechanganuliwa kwa misingi ya mbinu ya tashtiti. Tashtiti haiibui tu ucheshi bali ucheshi wenye lengo la kurekebisha. Nadharia Mfumo ya Highet (1962) ndiyo misingi wa makala haya. Highet anafafanua tashtiti na vipengele vyake kumi na moja ambavyo ndivyo huunda mfumo wa tashtiti. Vipengele hivi kumi na moja; ni kinaya, kweli kinzani, mwigo wa kubeza, usemi wa kimtaa, mpomoko, pujufu, vurugu, uangavu, chuku, mada za siku na tabaini. Umuhimu wa makala haya unaonyesha namna mwandishi Gogol katika tamthilia yake *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* ametumia tashtiti kufanyia mzaha mambo mazito akiwa na lengo la kufichua uovu na ujinga katika jamii. Uovu kama ukiukaji sheria, vurugu na unafiki. Inatarajiwa kwamba makala haya yatapambanua tashtiti kama mbinu ya uandishi kwa lengo kuonyesha umuhimu wa mbinu hii katika kuwasilisha maudhui mazito na nyeti kwa ucheshi.

Maneno Muhimu: Tashtiti, Kinaya, Kweli Kinza, Mwigo wa Kubeza, Usemi wa Kimtaa, Mpomoko.

Utangulizi

Tashtiti ni mbinu ambayo imetumiwa na watunzi kutaja yasiyotajika bila kuchukiza, kuchukuliwa vibaya au kumwudhi msomaji. Imetumiwa na wataalamu hodari mfano, Voltaire, Rabelais, Petronius, Swift na wanamitindo bora sana kama Pope, Horace na Aristophanes. Pia, imetumiwa kama mfano bora na watu wenye akili ya uzawa kama vile Lucretius, Goeth na Shakespeare. Hata hivyo, kinyume na futuhi na tanzia, tashtiti haijashughulikiwa kwa dhiti na wahakiki. Ingawa katika miaka ya hivi karibuni kumekuwa na dalili za ilhamu kubwa katika maandishi ya tashtiti, mtazamo hasi wa jadi (bila sababu) dhidi ya tashtiti ungalipo. Mwanatashtiti ni mharibu; huharibu kilichopo (ambacho kwa watu wengi huonekana kuwa sawa) na hajali kujaza ombwe tupu analosababisha.

Mbatiah (2000) ameeleza tashtiti kuwa ni kunga ya utunzi inayotumiwa kuyashambulia maovu ya kijamii na dosari za kitabia kama vile uzandiki; kwa kubeza na kudhihaki. Lengo la mtunzi anayetumia *tashtiti* ni kurekebisha tabia za wanadamu. Hivyo tunaweza kuzungumzia juu ya riwaya za *kitashtiti* katika riwaya kama *Rosa Mistika* ambamo mtunzi anashambulia malezi yasiyofaa ya wasichana kwa kuwabeza wazazi waliofeli mfano Zakaria.

Lengo la wasilisho hili ni kudhihirisha namna mwandishi Nikolai Gogol katika tamthilia yake *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* alivyofanyia mzaha mambo mazito ya kuchukiza akiwa na lengo la kufichua uovu na ujinga katika jamii pamoja na kuirekebisha jamii. Mbinu ya uwasilishaji ujumbe mzito wa kuchukiza kwa kucheka ni tashtiti. Highet (1962) anafafanua tashtiti na vipengele vyake kumi na moja ambavyo ndivyo huunda mfumo wa tashtiti. Vipengele hivi kumi na moja ni: kinaya, kweli kinzani, mwigo wa kubeza, usemi wa kimtaa, mpomoko, pujufu, vurugu, uangavu, chuku, mada za siku na tabaini.

Matumizi ya Vipengele vya Tashtiti na Maudhui Yanayowasilshwa kwavyo

Baada ya kusoma tamthilia ya Gogol *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*, vipengele vifuatavyo kumi vya tashtiti vilionekana kutumika: kinaya, kweli kinzani, mwigo wa kubeza, usemi wa kimtaa, mpomoko, pujufu, vurugu, uangavu, chuku na mada za siku. Kipengele kimoja tu cha tashtiti kati ya kumi na

moja kwa mujibu wa Highet (1962), hakijatumika katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* nacho ni tabaini. Ufuatao ni ufafanuzi wa vipengele kumi vya tashiti kwa mujibu wa Highet (keshatajwa), wataalamu, mathalanti Baldick (2001) miongoni mwa wengine pamoja na kuonyesha umuhimu wa kila kipengele kama mbinu ya uwasilishaji maudhui katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*.

Kinaya

Baldick (2001) anaeleza kuwa, kinaya ni hali ambapo panadhahirika futuhi tatizi kiasi kwamba kauli ambayo hujitokeza kuwa ya moja kwa moja hudoofishwa na muktadha uliopoa na hubakia kuonekana tofauti kabisa. Anaendelea kueleza kwamba, kinaya kimeadhihirika katika fasahi nyingi kuanzia tanzia ya Sophocles hadi riwaya za Jane Austern na Henry James. Zaidi mno, anaendelea, Kinaya ni muhimu hasa katika tashiti za waandishi Voltaire na Swift. Baldick (*Keshatajwa*) anaendelea kueleza kuwa kinaya semwa hufusu-mngongano kati ya kinachosemwa na kinachomaanishwa.

Kulingana na Longsworth (1973), kinaya ni mbinu ambayo kwayo msomaji husema jambo fulani akimaanisha lingine. Kwa mfano, msomaji kimakusudi kueleza kitembo cha kijijinga kuwa ni cha busara, au kumpongeza mwoga kwa ujasiri wake au kukisifu kitu chenye sura mbaya kwa uzuri au urembo wake.

Mbatiah (2000) ameleza kwamba kinaya pia hujulikana kama stihizai. Kuna aina kadhaa ya kinaya. Kimsingi kinaya hutumiwa kutiia mkazo ujumbe fulani. Pia huangaza utata wa maisaha kwa kubainisha mwanya uliopoa baina ya jinsi mambo yanavyoonekana na jinsi yaliyo hasa katika fasahi ya *kitashiti*.

Murungi na wenzake (2011) wameeleza kwamba, kinaya ni kinyume cha jambo au matajaji. Ni tashiti au stihizai.

Kutokana na maelezo haya ya kitaaluma imebainika kuwa kinaya ni hali ya kuchekeka au ya ajabu ya kitu au mahali ambayo ni tofauti sana na kile kinachotarajiwa. Kwa mfano, alipopata kazi, hatimaye aligundua kuwa hakupenda. Maana nyingine ya kinaya ni matumizi ya maneno ambayo ni kinyume na kile hasa kinachosemwa; mara nyingi huwa kama masihara au utani. Maana hii ndiyo iliyotumika katika wasilisho langu.

Ifuatao ni mifano ya matumizi ya kinaya katika tamthilia ya *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* (Gogol, 1979):

- 1) Maswali ya Anna kumhusu Mkaguzi Mkuu wa Serikali yanachekeka; auliza "Yukoje? Ana sharafa? Ni mzuri?". Hiki ni kinaya mama na binti kupigania penzi la Ghlestakovu! Uzito wa vita hivi vya mama na binti katika suala nyeti la mapenzi unasahilishwa kwa kinaya hiki. Matokeo ni ucheshi ambao unaficha kinaya kilichoko.
- 2) Ghlestakovu ala chakula kwa deni hotelini. Halipi ilhali anaficha kinaya hiki? Yeye haongezewi kachumbari kama wateja wengine. Kinaya hiki kinachekeka kwa sababu yeye Ghlestakovu alaye kwa deni anataka vinono ambavyo watu wadogowadogo kiuchumi (awaitavyo Ghlestakovu, Mkaguzi Mkuu bandia wa Serikali) huliipia na hivyo hupewa.
- 3) Mkuu wa Wilaya kumrejlea Ghlestakovu kama "Mgeni Maarufu" ni kinaya. Hali hii inamchekeka msomaji na mtazamaji ambao wanatambua kuwa Ghlestakovu amekosewa kwa ndiye Mkaguzi Mkuu wa Serikali. Yeye (Ghlestakovu) si mgeni maarufu. Hadhira inashuhudia kwa njia ya ucheshi upumbavu na ujinga wa Mkuu wa Wilaya na maafisa wake wote kudanganywa na mtu mmoja ayari.
- 4) Mkuu wa Wilaya kujinadi kwa Ghlestakovu kuwa wao sio kama viongozi wengine wanaojali kudanganywa na mtu mmoja ayari.
- 5) Mama (Anna) anapomshutumua bintuye hivi "Tabia mbaya kama hiyo! Na wewe una watu wengi wa kuwaiga"! Ukweli ni kuwa mama hana tabia, sembusse bintuye! Mama anashindana

na bintiye kupata penzi la mgeni wao Ghlestakovu. Hali hii ya kuaibisha imeelezwa kiucheshi na kuficha fedheha anayozua mama kwa kutaka mpenzi ambaye bintiye anamtaka pia.

Kweli Kinzani

Baldick (*keshatajwa*) anaeleza kwamba, kweli kinzani ni kauli au matamshi ambayo kwa njia ya kushangaza mno huzua mgongano na kujikiza kiasi cha kutuchochea kuwaza juu ya muktadha mwingine ambamo hali iliyoelezwa inaweza kuwa kweli. Mfano wa kweli kinzani ni kauli 'Mtoto ndiye baba wa mwanamme'. Katika muktadha mpana, dhana kweli kinzani huweza kuelezea mtu au hali ambayo ina sifa wazi za ukinzani.

Ufafanuzi huu umeonyesha kuwa kweli kinzani ni kauli ambayo ina mawazo mawili kinzani ambayo hufanya hali kuwa isiyowezezana kamwe au isiyo ya kawaida, ingawa huenda ikawa ni kweli. Ni kweli iliyo kama uongo, neno linaloonekana kama kwamba ni la kinyume kumbe ni sahihi; fumbo la maneno. Pia mtu, kitu au hali ambayo ina sifa mbili ambazo ni kinyume na kwa hivyo kuonekana kuwa ajabu.

Kwa mfano, ni kweli inayokinza kuwa alikuwa mtu pweke aliyependa kupiga gumzo na wageni. Mfano mwingine, ni kweli kinzani kuwa baadhi ya wanafutuhi mabingwa au weledi huwa na maisha ya kibinafsi yasiyo ya furaha. Mfano wa tatu, ni kweli kinzani kuwa baadhi ya watu maskini sana huishi katika baadhi ya sehemu wanakoishi watu matajiri sana. Mfano wa mwisho, ni kweli kinzani kuwa pindi alivyojitahidi kula chakula kidogo ndivyo alivyo zidi kunenepa,

Mifano ya kweli kinzani katika tamthilia ya *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*:

- 1) Ni ukweli unaokinza Mkuu wa Wilaya kumwambia Hakimu kuwa anaweza kuisafisha mahakama yake mpaka baada ya Mkaguzi Mkuu kupita, halafu akavirudisha vitu vyote (vinavyofanya mahakama inuke) mahali pake akipenda kufanya hivyo. Kweli kinzani hii inashambulia kiucheshi hali ya kutowajibika kwa wafanyakazi ambao wanatekeleza majukumu yao kwa ajili ya kukaguliwa, baada ya kukaguliwa, wao hurejelea hali yao ya kawaida. Hali hii inawacheka wahudumu katika nyadhifa zao muhimu wasiowajibika bali huharibu na kutumia vibaya mali ya umma.
- 2) Ni ukweli unaokinza Bwana Posta kuambiwa na Mkuu wa Wilaya awe akisoma barua zinazopita katika Posta yake kisha kuzifunga au kuzituma hivyo zikiwa wazi. Hali hii kitashiti inaeleza ukweli mchungu pasi kutia uchungu kwa msomaji na mtazamaji wa tamthilia. Ukweli uliopo na ambao unaelezwa kimzaha ni kuwa kuna uozo wa kupindukia katika jamii.
- 3) Ni ukweli unaokinza kuwa Ghlestakovu, 'Mkaguzi Mkuu wa Serikali' anaishiwa na pesa mpaka anauza nguo zake, mfano, suti yake mpya-ase mavyo mtumishi wake Yosif. Hali hii inazua ucheshi mno. Ni ajabu mtu kuuza mavazi ili kujistarehesha hotelini afanyavyo Ghlestakovu. Jambo hili la fedheha limesahilishwa kwa tashtiti hii-kweli kinzani.
- 4) Kweli kinzani ambapo mama na binti, kila mmoja aking'ang'ana kupata penzi la Ghlestakovu ni hali ya kustaajabisha na kuudhi. Hali hii mbaya imesahilishwa kwa kweli kinzani hasa kwa usemi huu wa wahusika:
 Anna: (mamake Marya) ...nilitambua kuwa alikuwa akinichungulia mara kwa mara.
 Marya: (bintiye Anna) Sasa mama, unajua kuwa alikuwa akiniangalia mimi. (Gogol, 1979). Hali hii ya kuchukiza na kuzua kinyaa inaeleza kiucheshi kupitia kweli kinzani.
- 5) Ni ukweli unaokinza kuwa 'Mkaguzi Mkuu wa Serikali' anamuomba pesa yule anayehitajika kukaguliwa. Aibu ambayo ingemgubika mtu huyu 'maarufu' tena ombamba inaondolewa kwa tashtiti hii. Badala yake ni ucheshi.
- 6) Majigambo ya Mkuu wa Wilaya kuwa bintiye ataolewa na mtu maarufu ni ukweli unaokinza. Mrejelewa si mtu maarufu na hivyo hali hii inazua kicheko. Kicheko ambacho kinacheka viongozi. Mkuu wa Wilaya anapofushwa na mnafiki Ghlestakovu, 'Mkaguzi Mkuu bandia wa Serikali'. Anapofushwa kwa kuwa na tamaa ya mali na ukuu punde bintiye atakapolewa na mtu huyu 'mashuhuri'.

Kuwapo matumizi ya tashiti (kwa kinzani) katika tamthilia kunaonyesha kuwa tashiti ni mwaafaka ya kuwasilisha maudhui kwa njia ya ucheshi.

Mwigo wa Kubeza

Baldick (*keshatjwa*) anaeleza kwamba huu ni mwigo wa kudhahaki mtindo wa kazi iliyoand (zilioandikwa) kwa kufanyia mzaha kweli, kaida za mwandishi au skuli fulani kwa njia ya iliyoandikwa. Mwigo wa kubeza, anaendelea, unahusiana na tashiti inayoandikwa na pia uiga mambo ya kuchekecha kwa kutumia mtindo maarufu kueleza mada haifu. Baldick (*keshatjwa*) anaendelea kwa kuandika kuwa, Aristophanes, Mgriki mwigizaji aliiga bezo mtindo ya Aeschylus na Eurpides katika kazi yake *The Frogs* (405 Kabla Masaha). Imedhahika kuwa mwigo wa kubeza ni kifungu cha maandishi, muziki, uigizaji amb kimakusudi huiga mtindo wa mtu au kitu kwa ajili ya kuburudisha. Maana nyingine ya mwigo kubeza ni isiyoridhisha; yaani kitu ambacho ni mifano mbaya au usiofata kiasi kiti hicho huonekana kubezwa au kudhahakika. Mifano ni maongezi ya kawaida kuwa p wanaoitisha hongo, huwa wamepandwa na 'roho mtakaitu' ni mwigo wa kubeza maanatakatifu 'Roho Mtakaitu' katika bibilia tukuftu.

Mifano ya mwigo wa kubeza katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* :

1) Mkuu wa Wilaya anaigiza namna *Mkaguzi wa Serikali* atakavyouliza maswali pu atakavyoingia mifano, "Ni nani Bwana Huruma... mteti kwangu...". Hali hii kitaeleza ukweli pasi kutia uchungu kwa viongozi wasioajibika. Haya maswali tarajwiwa *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* hayakasitishi ilhali yanajelea wasiwasi walio nayo viongozi hawa wasioajibika.

2) Mwigo wa kubeza, "Mapenzi yako yatiime" unajelea utundu wa mwilimu kupuza anapoambiwa kuwa unzaji wake ni duni, daima yeye hujibu "mapenzi yako yatiime kumaanisha atajirekebishwa lakini hafanyi hivyo, hubaki vinyo hivyo. Tashiti hii inaeleza udhifu wa mwilimu kuchekechi, hali inayoficha ukali wa hali inayorejelewa. Matumizi ya tashiti hii pamoja na maudhui yaliyowasilishwa kwazo ni thibitisho kuwa matumizi ya vipengele mbalimbali vya tashiti katika tamthilia *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*. Tashiti imetumika kwa namna mbalimbali na mtunzi wa tamthilia kuwasilisha maudhui katika tamthilia hii. Tatu, tashiti ina umuhimu kama mbinu mwaafaka ya kuwasilisha maudhui.

Usemi wa Kimtaa

Baldick (*keshatjwa*) anaeleza kwamba usemi wa kimtaa ni matumizi ya usemi usio rasmi amfanyia umfaa hali ya kita siku na wala sio katika maandishi. Usemi huu ni tofauti kimatamshi, kimsamati kitarufi. Mifano ni usemi wa Mulili katika *Usaiti Mjini* (Imbuga, 1994:76).

Mulili: 'Wao nafikiri ni akina nani kukosa kushirikiana? Tunawalipia kwa karo ya tunawalipia chakula yao ya raha, tunawapatiana mambo yote muhimu...'

Usemi wa kimtaa ni neno au kifungu cha maneno ambacho hutumika katika mazungumzo lakini katika usemi au maandishi rasmi. Ufuatao ni mifano wa usemi wa kimtaa katika *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*

1)

Ghlestatkove na wazazi wake. Malezi haya duni yanamhasiri baadaye- anafuja pesa. Hakuudhi kurejelea malezi duni kwa dhana hizi za kimtaa, *born city na tiptop*. Maudhui yaliyowasilishwa kwa kipengele hiki cha tashiti ni thibitisho kuwa usemi wa kimtaa kiperā katika mfumo mzima wa tashiti kwa mujibu wa Higheh (*keshatjwa*) ni muhimu kuwasilisha maudhui katika tamthilia *Mkaguzi Mkuu wa Serikali*.